SKRYTÉ PRÍBEHY PETRŽALSKÉHO UMENIA

VLNOVKOVÉ DOMY

Unikátne arspanely zmizli pod zateplením.

Dom na Krásnohorskej č. 16, 18. | Foto: Kamil Beladič

Už v prvých rokoch existencie sídliska Petržalka sa ozývali kritické hlasy z radov verejnosti, ale aj odborníkov. Kritizovali nielen nedokončenosť obývaných častí, chýbajúcu infraštruktúru a občiansku vybavenosť, ale aj zlú možnosť orientácie v nekonečnej šedi typizovaných bytových domov.

Na sídlisku, ktoré sa budovalo po etapách a prví obyvatelia bývali prakticky na stavenisku bez trávy a vegetácie, chýbali prvky, ktoré by umožnili lepšiu orientáciu. Tomu malo dopomôcť umiestňovanie umeleckých diel na exponovanejšie miesta verejného priestoru alebo realizácie monumentánych malieb na fasádach niektorých domov.

Aj keď architekti a projektanti mali záujem o väčšiu variabilitu a pestrosť stavieb, obmedzené možnosti konštrukčných sústav a nedostatočný vývoj nových systémov im to neumožňoval. Začiatkom 80. rokov 20. storočia sa podaril v časti Lúky VIII zrealizovať jedinečný experiment, za ktorým stáli dvaja sochári – **Juraj Sapara** a **Ján Vančo**.

Arspanely

Sapara s Vančom sa zamysleli nad samotným princípom monotónnej panelovej skladačky a rozhodli sa jednoduchým zásahom do nej vniesť prvky, ktoré túto monotónnosť narušia a zároveň spravia z domu výrazné výtvarné dielo.

Ako prototyp využili často používaný výškový bodový dvojdom, ktorý je dominantným prvkom sídliskovej zástavby. Sami autori v časopise Projekt z roku 1984 vysvetľujú a opisujú svoj koncept takto: *„Reliéfom dotvoriť panel. Komplex panelblokov. Zo štítovej steny urobiť artefakt. Nech na seba nadväzujúce steny pôsobia v diaľkových pohľadoch ako jednoduchý a pôsobivý monumentálny reliéf, spájajúci stavby v celok a navzájom ich individualizujúci. A najmä zmäkčujúci ich hranatosť. Slovom, vábil nás pokus vdýchnuť mŕtvym stenám život.“*

Architekti navrhli systém tzv. arspanelov, ktorý umožňoval vďaka použitiu jednoduchých foriem tvarovať panely priamo pri ich odlievaní. Následne boli niektoré plochy namaľované tak, aby po zostavení vznikla navrhnutá kompozícia.

Podľa slov jedného z autorov, J. Saparu, *„hlavným zámerom bolo vytvoriť také riešenie, ktoré by mohlo byť použité v priemyselnej hromadnej pásovej výrobe a zároveň umožňovalo každý dom riešiť originálnou reliéfnou kompozíciou charakterizujúcu každý dom. Bolo vytvorených niekoľko sád reliéfnych prvkov pre jednotlivé typy panelov, aby ich kombináciou mohli vznikať vždy iné reliéfne kompozície. Pre každý prvok bola zhotovená špeciálna oceľová forma vyhovujúca technológii panelárne na opakované použitie v kontinuálnej výrobe liatia panelov. Každý panel, vzhľadom na odlišnú plošnú a reliéfnu konštelláciu, musel byť konštrukčne, pevnostne i tepelne vyhovujúci vtedajším technickým normám, čo bolo niekedy ťažké dodržať vzhľadom na meniaci sa reliéf jednotlivých panelov.“*

Ocenené na výstave CONECO

Vďaka ústretovosti hlavného projektanta Petržalky – **Stanislava Talaša**, ale aj vedúceho petržalskej panelárne – **Viliama Hrdličku** (jeho meno, spolu s menami sochárov figurovalo aj na jednom z panelov), sa tento prototyp v podobe dvoch dvojdomov na dnešnej Krásnohorskej č. 16, 18, 20 a 22 podarilo uskutočniť.

O originalite a kvalite tohto počinu svedčí aj fakt, že systém arspanelov získal v roku 1983 na medzinárodnej výstave Coneco hlavnú cenu – Krištáľový pohár. Ako zhodnotil Talaš: *„Škoda, že získané poznatky nebudú využité, lebo sa našlo dosť dôvodov, ako celú vec odsunúť na vedľajšiu koľaj“*.

Ďalšie realizácie tohto systému sa, bohužiaľ, už nikdy nepodarilo presadiť. Autori v projekte videli budúcnosť a konštatovali, že *„nové riešenie neznamená výtvarné doplnenie – dom sám sa stáva výtvarným subjektom. Životnosť výtvarnej zložky sa prakticky rovná životnosti panelu – obraz je súčasťou hmoty“*. S čím však autori nepočítali, bolo zatepľovanie domov, ktoré v roku 2012 „pochovalo“ aj tento smelý a unikátny počin, ktorý nemal v našich končinách obdobu.

Martin Kleibl

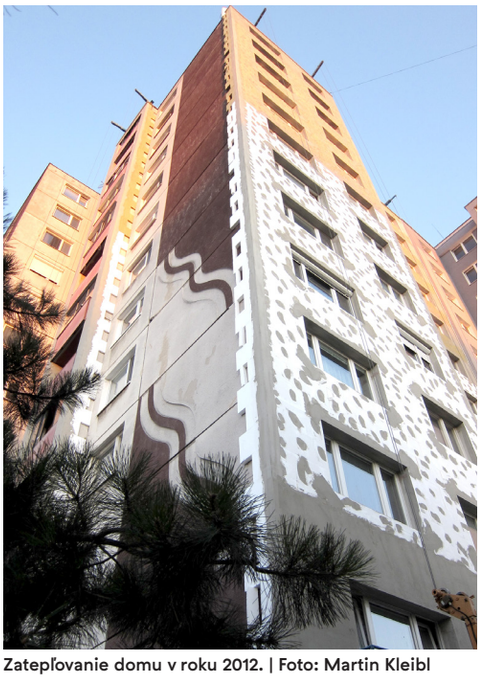

Zatepľovanie domu v roku 2012. | Foto: Martin Kleibl

Realizáciu výskumu podporil z verejných zdrojov formou štipendia Fond na podporu umenia.

Pohľad na dva dvojdomy dotvorené arspanelmi na Krásnohorskej ulici. | Foto: Martin Kleibl

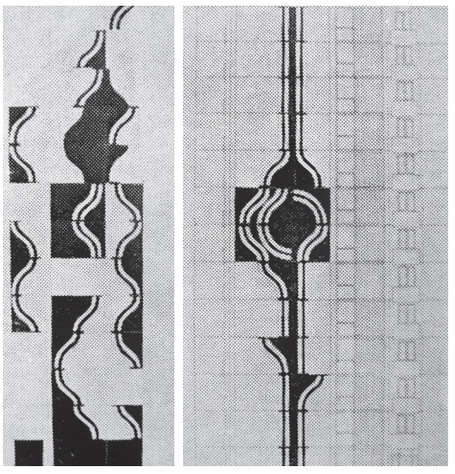

Grafické návrhy riešenia štítových stien panelových domov. | Zdroj: Projekt 4- 5/1984

SÍDLISKO V OBRAZOCH

Tridsať rokov svojím objektívom zachytával Petržalku. Teraz vyjdú fotografie Juraja Bartoša knižne.

Fotograf **Juraj Bartoš** patrí medzi prvých obyvateľov novodobej Petržalky. A nepochybne je aj najusilovnejším dokumentátorom života na najľudnatejšom sídlisku v strednej Európe.

Kniha **Juraj Bartoš: Petržalka** ponúka výber fotografií, ktoré vytvoril v rozmedzí rokov 1977 až 2004. Ponúke široké spektrum pohľadov nielen na obyvateľov sídliska, sústredí sa aj na jeho kuriózne zákutia, reflektuje environmentálne témy, zobrazuje nedokonalosť systému panelových konštrukcií a terás, skúma výklady prvých súkromných obchodíkov po prechode do kapitalizmu.

„Z jeho fotografií badať na jednej strane kritiku prostredia, v ktorom sa človek (a sám autor) objavil, na druhej strane je z nich cítiť obrovská empatia a záujem o ľudí. Toto všetko vytvára veľmi zaujímavú a pestrú farebnú mozaiku života v Petržalke daného obdobia,“ hovorí **Martin Kleibl** z OZ Konduktor, ktorý za projektom stojí spolu s fotografkou a vizuálnou umelkyňou **Zuzanou Pustaiovou** a grafickou dizajnérkou **Michaelou Chmelíčkovou**.

„Žiaden iný fotograf takto systematicky a počas takého dlhého obdobia nedokumentoval život v Petržalke, vďaka čomu máme teraz možnosť sledovať, zhodnotiť a porovnať jej transformáciu – ako sa zmenilo prostredie, verejné priestory, ako ľudia trávili svoj voľný čas a v neposlednom rade sa môžeme na vlastné oči presvedčiť, či bola Petržalka naozaj taká betónová džungľa, alebo ‚ghetto‘, ako bývala často označovaná,“ dodáva Kleibl.

Kniha, ktorú textami doplnili Kleibl a publicita **Marián Jaslovský**, vychádza dvojjazyčne (okrem slovenčiny aj v angličtine) a do rúk čitateliek a čitateľov by sa mala dostať v apríli 2025. Jej vydanie môžete podporiť (a zároveň získať knihu) aj vy – prostredníctvom platformy **donio.sk**.

(maca, ts)

Juraj Bartoš zachytil objektívom premeny Petržalky. | Foto: Juraj Bartoš

Juraj Bartoš
Narodil sa 4. januára 1944 v Bratislave. Vyštudoval Strednú umeleckopriemyselnú školu v Bratislave, odbor fotografia. Krátko pracoval pre Oravskú galériu v Dolnom Kubíne, neskôr bol fotografom agentúry ČSTK-Pressfoto v Bratislave. Jeho fotografie ste mohli vidieť v časopisoch Móda, Dievča, Slovenka, Dorka, Mladá tvorba, Populár, Javisko, Elle, Fototip, Digi-revue, British Journal of Photography, Fotografare